

RECENZIE

CSUKOVITS, Enikő. *KAROL I. A OBDOBIE JEHO VLÁDY*. Bratislava: Pro Historia, 2017, 153 s. ISBN 9788089910007.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.3.9>

Karola I. Róberta, prvého panovníka anjouovskej dynastie u nás, môžeme pokladať za jedného z najvýznamnejších panovníkov stredovekého Uhorska. Preto je zarážajúce, že až doteraz nevznikla o ňom žiadna samostatná monografia. Zmazať tento dlh sa podujala pracovníčka Maďarskej akadémie vied v Budapešti, uznávaná medievalistka a odborníčka na anjouovské obdobie Enikő Csukovitsová. V úvode uvádza, že publikácia pôvodne nemala byť určená pre maďarských, ale zahraničných čitateľov. Je preto sympatické, že prvé jej vydanie vyšlo na Slovensku, pričom ju do slovenčiny preložila Tünde Lengyelová, pracovníčka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied.

Monografia je rozdelená na deväť kapitol. Prvé tri kapitoly sa nezaobierajú Karolovou vládou, ale širším kontextom jeho nástupu na uhorský trón. Autorka v prvej kapitole predstavuje stredoveké Uhorsko ako krajinu na pomedzí Západu a Východu. Čerpá zo zahraničných prameňov, prevažne z cestopisov, z ktorých sa dozvedáme o rozlohe, prírodných podmienkach a bohatstve krajiny, za ktoré vďačila predovšetkým úrodnej pôde. Nasleduje výpočet krajín uhorskej koruny, ktoré sa od 13. storočia objavili v titulatúre uhorských kráľov, z ktorých však na prelome 13. a 14. storočia reálne ovládali iba Chorvátsko, Dalmáciu a časť Srbska. Špecifické geopolitické postavenie Uhorska umožnilo jeho panovníkom, aby udržiavali kontakty so svojimi východnými aj západnými susedmi, ktoré boli spravidla spečatené dynastickými manželstvami. Na konci prvej kapitoly sa čitateľ oboznámi s obyvateľstvom krajiny, ktoré sa zmenilo najmä po tatárskom vpáde v rokoch 1241 – 1242. Panovník Belo IV. musel nanovo vybudovať a zaľudniť spustošenú krajinu, a tak sa v 13. storočí usídlilo v Uhorsku najmä nemecké, rumunské a kumánske obyvateľstvo. Taktiež bolo potrebné vybudovať opevnené mestá a hrady, ktorých počet sa do konca 13. storočia výrazne zvýšil.

V druhej kapitole sa autorka zaoberá prvým panovníckym rodom stredovekého Uhorska Arpádovcami, ktorí boli často spomínaní aj ako „rod svätých kráľov“, a to podľa troch kanonizovaných kráľovských príslušníkov rodu – Štefana I., jeho syna Imricha a Ladislava I. Dynastii však nechýbali ani svätice. Ako prvá bola za svätú vyhlásená dcéra Ondreja II. Alžbeta. Nasledovali ju dcéry Bela IV. Margita a Kinga (Kunigunda), no tie boli – napriek stáročnému uctievaniu – vyhlásené za sväté až v 20. storočí. Na konci kapitoly autorka zhrnula hlavné udalosti vlády posledných Arpádovcov, aby čitateľ lepšie pochopil okolnosti nástupu Karola I. na trón. Kráľovstvo, v ktorom sa mladý Anjouovec ocitol, bolo oslabené a rozpadnuté na džžavy oligarchov, ktorí mali v rukách skutočnú moc.

Tretia kapitola sa zaoberá dynastiou, z ktorej pochádzal Karol I., neapolskou vetvou Anjouovcov. Počiatky vlády tejto dynastie v Neapole sa viažu k pradedovi budúceho uhorského kráľa, ktorý sa tiež volal Karol a na neapolský trón nastúpil ako prvý s týmto menom. Podľa Csukovitsovej aj táto skutočnosť mohla ovplyvniť to, že uhorský kráľ

je dodnes známy ako Karol Róbert (pôvodne sa volal Caroberto), i napriek tomu, že v súdobých uhorských prameňoch a aj v prácach historikov vystupuje až do 19. storočia ako Karol. Vláda Anjouovcov v Neapole začala v druhej polovici 13. storočia po smrti sicílskeho kráľa Fridricha II. z dynastie Hohenstaufovcov. Proti jeho dedičom pápež uprednostnil iného kandidáta, a to Karola, brata francúzskeho kráľa Ľudovíta IX. Karolov nástup na trón nebol bezproblémový, ale aj napriek ťažkostiam si dokázal ubrániť svoju korunu a ukázal sa ako schopný kráľ. Jeho vplyv presiahol hranice Sicílskeho kráľovstva a priamo či nepriamo mal pod kontrolou v podstate celý Apeninský polostrov. Nárok neapolských Anjouovcov na uhorský trón pochádzal od Márie, dcéry uhorského kráľa Štefana V., ktorá sa vydala za Karolovho syna Karola. Svoj nárok chceli uplatniť už po smrti predposledného arpádovského kráľa Ladislava IV., avšak vtedy ich „predbehol“ Ondrej III. Aj keď pôvodne mala byť dedičkou Uhorska sicílska kráľovná Mária, svoj nárok neskôr prepustila svojmu prvorodenému synovi Karolovi Martelovi. Ten si síce osvojil titul uhorského kráľa, ale skutočného panovania v krajine sa nedožil, keďže nečakane zomrel v roku 1295. Zanechal tri deti, sedemročného Karola a jeho dve sestry. Aj keď Karol mal podľa primogenitúry zdediť Sicílske kráľovstvo, jeho starý otec ho vydedil v prospech svojho mladšieho syna Róberta a Karola poslal do Uhorska, aby tam uplatnil svoje nároky. Stalo sa to v roku 1300, teda v čase, keď ešte žil panovník Ondrej III. .

Štvrtú kapitolu autorka venuje nástupu Karola I. na uhorský trón. Podrobne opisuje jeho cestu so skromným sprievodom do dalmátskeho prístavu Split, kde ho privítali jeho uhorskí prívrženci, Šubičovci a ostrihomský arcibiskup Gregor Bicskei. Karolovu situáciu značne uľahčila smrť Ondreja III. na začiatku roka 1301, avšak ani táto skutočnosť mu automaticky nezaistila nástup na trón. Uhorskí veľmoži, ktorí mali v krajine mimoriadnu moc, uprednostnili totiž iného kandidáta a uhorskú korunu ponúkli najprv Václavovi, synovi českého kráľa Václava II. z dynastie Přemyslovcov, ktorý si však nedokázal udržať trón a roku 1305 sa vzdal titulu. Svoj nárok odovzdal bavorskému kniežaťu Otovi III. z rodu Wittelsbachovcov, ktorého síce korunovali za uhorského kráľa, avšak iné úspechy nedosiahol a nakoniec skončil v zajatí sedmohradského vojvodu Ladislava Kána. Na konci roku 1307 bol Karol už jediným uhorským kráľom, no jeho vládu bolo potrebné potvrdiť korunováciou. Autorka venuje samostatný odsek Karolovým trom korunováciám v rokoch 1301, 1309 a 1310, z ktorých iba poslednú môžeme pokladať za takú, ktorá splňala všetky kritériá uhorskej korunovácie: vykonal ju ostrihomský arcibiskup v bazilike v Stoličnom Belehrade so svätou korunou. V dôsledku troch korunovácií sa objavuje otázka, ktorý rok môžeme pokladať za začiatok Karolovej vlády. Tá však dodnes nie je vyriešená. Sám Karol sa pokladal za kráľa od roku 1301, no historiografia 19. a 20. storočia označuje obdobie medzi 1301 až 1308 ako interregnum.

V piatej kapitole opisuje autorka boje Karola I. s oligarchami v druhom desaťročí 14. storočia. Treťou Karolovou korunováciou v roku 1310 sa síce formálne obnovila jednota kráľovstva, v skutočnosti však krajine vládli mocní šľachtici s obrovskými dŕžavami. Autorka stručne predstavila najvýznamnejších z nich: Csákovcov, Omodejovcov, Kőszegiovcov, Šubičovcov a iných. Kráľa čakala neľahká úloha: po dlhých desaťročiach feudálnej anarchie nastoliť centrálnu kráľovskú moc a získať späť oligarchami zabraté majetky koruny. Autorka venuje samostatnú podkapitolu bitke pri Rozhanovciach,

v ktorej kráľ porazil Omodejovcov. Bola to akási skúška Karolových nových prívržencov – vyjasnilo sa, na koho sa môže spoľahnúť za každých okolností. Csukovitsová konštatuje, že táto bitka neznamenal koniec boja proti oligarchom, ako sa to zvyčajne píše v školských učebniciach, ale naopak, bol to iba začiatok. Kráľovi trvalo ešte celé desaťročie, kým skoncoval so všetkými svojimi súpermi. Po smrti Matúša Csáka v roku 1321 a po porážke Kánovcov v Sedmohradsku v roku 1323 už nebolo v krajine protivníka, ktorý by pre panovníka znamenal vážnu hrozbu.

Šiesta kapitola je najrozsiahlejšia a je jadrom monografie, keďže je venovaná vláde Karola I. Po porazení oligarchov si kráľ vybral nové sídlo nad ohybom Dunaja vo Višegráde. Tamojší hrad dal postaviť po tatárskom vpáde Belo IV., Karol ho dal opevniť a pod hradom si dal postaviť palác. Karolov dvor sa presťahoval do Višegrádu a jeho členovia si v meste postavili domy. Po porazení starých šľachtických rodov okolo Karola I. vznikol nový spolok barónov, tvorený väčšinou z familiárov oligarchov, ktorí sa pridali na stranu kráľa. Autorka upozorňuje, že to boli takmer výlučne príslušníci uhorskej šľachty. Z Neapola si Karol doviezol iba jeden rod, Drugetovcov, ktorí za Karolovej vlády po dlhé roky zastávali funkciu palatína. Autorka predstavuje aj ďalšie významné osobnosti z okolia panovníka: Tomáša Széchényiho, Ákosa Mikcsa, Demetera Nékseiho a Donča zo Zvolena. Za vlády Karola I. sa na uhorskom kráľovskom dvore udomácnil aj rytiersky životný štýl. Podľa autorky sa práve Karol I. stal zakladateľom prvého svetského rytierskeho rádu v Európe Bratskej rytierskej spoločnosti svätého Juraja (rád Sv. Juraja Drakobijcu), ktorý vznikol v roku 1326. Žiaľ, o fungovaní tohto rádu nevieme veľa, keďže sa nám zachovala iba jeho zakladacia listina. Autorka predpokladá, že fungoval iba veľmi krátko.

V nasledujúcich dvoch podkapitolách sa čitateľ oboznámi s Karolovými ústrednými (dvorskými) a regionálnymi správnymi orgánmi. Na začiatku nám autorka ozrejmí, že pod pojmom dvor sa skrývajú dve inštitúcie: *aula*, teda palác a *curia regis*, teda inštitúcia zahŕňajúca „vládne“ orgány. Čo sa týka šľachtickej hierarchie, na čele stáli krajinskí baróni (*barones regni*), kým nižšiu vrstvu dvora tvorili muži stojaci v službách kráľa s titulom *magister*. V rámci tejto druhej skupiny rozlišujeme urodzenejších dvorských rytierov (*aulae regie miles*) a panošov (*aulae regie iuvenis*). Prvenstvo medzi vládnymi inštitúciami patrilo kráľovskej rade, na ktorú sa kráľ spoliehal pri závažnejších rozhodnutiach. Vo Višegráde pôsobili aj súdna stolica krajinského sudcu, kráľovská kancelária a kaplnka, ktoré zabezpečovali písomnú agendu. Autorka uvádza, že na základe zachovaných údajov a využiteľných analógií mal dvor Karola I. približne 300 členov, teda približne toľko, koľko mal aj francúzsky kráľovský dvor či pápežský dvor v Avignone.

Po upevnení kráľovskej moci bolo treba reorganizovať aj kráľovské majetky. Karol I. si uvedomoval, že hrady sú najstabilnejším základom jeho moci, a preto ich rozdeľoval veľmi uvážlivo a väčšinu si ponechával pre seba. Novým javom bolo, že z hradov a území ležiacich okolo nich vznikali hradné panstvá, ktoré tvorili právny subjekt. Karolov nový systém vlády sa tiež opieral najmä o hrady. Noví krajinskí hodnostári získali svoje posty *pro honore*, teda ako služobné úrady, vrátane úradu župana jednej či dvoch stolíc a hradov zvereného územia. Za vlády Anjouovcov sa zmenila aj organizácia stolíc. Kráľovský komitát, vytvorený Štefanom I. sa v dôsledku spoločenských a politických zmien zmenil na tzv. šľachtickú stolicu.

Karol I. zaviedol počas svojej vlády mnoho zmien týkajúcich sa či už dvorských inštitúcií, alebo kráľovských majetkov. Taktiež vytvoril systém „honor“-ov a vedenie registrov v kráľovskej kancelárii. Autorka interpretuje tieto zmeny inak, ako tradičná historiografia, ktorá videla v Karolom zavedených zmenách prejavu reformnej politiky. Podľa nej sa kráľ nimi snažil vyriešiť aktuálne problémy vládnutia, uspokojiť nároky svojich prívržencov a neplánoval celkovú reformu spravovania krajiny. Argumentuje tým, že sám Karol vyhlásil, že jeho cieľom bolo znovunastolenie starého poriadku a „*niekdajšieho dobrého stavu krajiny*“. Toto vyjadrenie však mohla byť iba floskula, ktorou sa panovník chcel prihovoriť domácim elitám. Nehovoriac o tom, že pre mentalitu stredovekého človeka boli inovácie spravidla nežiaduce a prosperitu a stabilitu v jeho predstavách zabezpečovalo najmä dodržiavanie „starých“ a overených poriadkov.

Autorka sa pokúša zodpovedať aj otázku, či mohol mať Karolov neapolský pôvod vplyv na jeho vládu v Uhorsku. Podľa nej určite áno a názory historikov sa rozchádzajú iba v tom, do akej miery. Kým tradičná historiografia hľadala za takmer každou zmenou neapolský vplyv, podľa Csukovitsovej Karol nadväzoval väčšmi na uhorskú tradíciu, než na neapolskú. Vysvetľuje to tým, že Karol prišiel do Uhorska ako dieťa a trvalo mu takmer dve desaťročia, kým reálne mohol začať vládnuť a za ten čas sa jeho rozmýšľanie a konanie prispôbili uhorskej mentalite. Poukazuje aj na to, že keď porovnáme centrálnu inštitúciu oboch krajín, nenájdeme medzi nimi zásadnú podobnosť.

Siedma kapitola sa zaoberá Karolovou finančnou politikou. Kráľ zo začiatku nemal ľahkú úlohu, keďže v Uhorsku našiel prázdnu pokladnicu. Bolo potrebné zaviesť reformy, ktoré však, ako tvrdí autorka, nadviazali na hospodársku politiku Arpádovcov. Uhorskí stredovekí panovníci disponovali dvomi základnými príjmami: výnosmi z majetkov a príjmami z tzv. regálnych práv. Už Karolovi predchodcovia v 13. storočí sa snažili premiestniť ťažisko svojho príjmu na regálne práva, ktoré neboli závislé od veľkosti kráľovských majetkov. Na túto cestu nastúpil aj Karol, pričom najväčšiu časť jeho rozpočtu tvorili príjmy z razenia mincí a baníctva, ktoré sa počas jeho vlády začalo veľmi rýchlo rozvíjať. Karolovým cieľom bolo zaviesť peniaze dobrej kvality so stabilnou hodnotou. Nové mince sa začali raziť v 20. rokoch 14. storočia a do obehu sa dostali dva druhy: zlatý podľa florentského vzoru (florén, dukát) a strieborný groš podľa českého vzoru. Prvý uhorský zlatý peniaz sa razil približne od roku 1325. Karol zrušil tradičnú každoročnú výmenu peňazí, z ktorej pochádzal tzv. úžitok komory či komorský zisk (*lucrum camerae*). Ako náhrada za tento poplatok sa začali vyberať tri groše od každej „porty“ (brány, portálna daň). Či už to pokladáme za reformnú politiku alebo nie, je isté, že Karol I. zanechal po sebe plnú pokladnicu. Podľa autorky však za týmto bohatstvom sa skôr skrývali zisky z vtedy odkrytých zlatých baní, z ktorých najväčšia sa nachádzala v Kremnici. O množstve vyprodukovaného zlata sa nezachoval žiadny relevantný doklad, no je isté, že v 14. storočí bolo Uhorsko jedným z najväčších producentov zlata v Európe.

Ôsmu kapitolu venuje autorka Karolovej dynastickej politike. Na jej začiatku predstavuje čitateľovi kráľovo príbuzenstvo a krátko sa venuje aj otázke Karolovej prvej manželky. Kvôli minimálnemu počtu zachovaných prameňov sa táto otázka nedá jednoznačne zodpovedať a vedú sa o nej polemiky. Je isté, že Karolova prvá manželka sa volala Mária, potvrdzuje to aj listina z roku 1306. Takmer až do konca 20. storočia sa his-

torici zhodovali v tom, že to bola dcéra bytomskeho vojvodu Kazimíra, avšak maďarský historik Gyula Kristó v roku 1988 prišiel s teóriou, že Mária Bytomská bola Karolova druhá manželka, pričom prvou bola dcéra haličského kniežata Leva, tiež Mária. Väčšina historikov však jeho názor neprijala. Csukovitsová to vysvetľuje tak, že sa mohlo plánovať manželstvo medzi Karolom a haličskou princeznou, avšak tá zomrela pravdepodobne ešte pred sobášom. Totožnosť druhej (tretej?) manželky je istá, bola ňou Beatrix, sestra českého kráľa Jána Luxemburského. Tá však zomrela už rok po uzavretí manželstva. Poslednýkrát sa Karol oženil s Alžbetou Piastovskou, dcérou poľského kráľa Vladislava I., ktorá ho obdarila aj potomkami. Presný počet Karolových detí však nie je známy. Isté je, že s Alžbetou mali piatich synov: Karol a Ladislav zomreli v detstve, Ľudovít, Ondrej a Štefan sa dožili dospelosti. Dve dcéry Katarína a Alžbeta sa síce pripisujú Karolovi, no nemáme o nich spoľahlivé údaje.

V ďalších podkapitolách sa dočítame o Karolovej zahraničnej politike. Karol nikdy nezabudol, že podľa práva primogenitúry bol dedičom neapolského trónu. Keď bolo jasné, že neapolský kráľ a Karolov strýko Róbert nebude mať mužských potomkov, uhorský kráľ sa rozhodol zabezpečiť neapolský trón pre jedného zo svojich synov. Kráľovič Ondrej sa oženil s Róbertovou staršou vnučkou a dedičkou Johannou a po Róbertovej smrti spoločne nastúpili na trón. Významným medzníkom Karolovej zahraničnej politiky bolo stretnutie troch kráľov (uhorského, českého a poľského) v roku 1335 na Višegráde. Karol na tomto stretnutí vystupoval ako hosťiteľ a zároveň sprostredkovateľ mieru medzi znepriateleným českým a poľským kráľom, čo potvrdzuje jeho vplyv v stredoeurópskom priestore. Neskôr sa Karolovi podarilo uzavrieť zmluvu s poľským kráľom Kazimírom, bratom svojej manželky, podľa ktorej ak poľský kráľ zomrie bez mužských dedičov, jeho trón zdedí niektorý Karolov syn. Karolova zahraničná politika sa všeobecne pokladá za úspešnú, na záver podkapitoly však autorka spomenie aj opačné príklady. Karolova moc sa výrazne oslabil v Chorvátsku a Dalmácii, tamojší obyvatelia totiž neboli spokojní s vládou Šubičovcov a dali sa pod ochranu Benátskej republiky. Najväčšiu porážku utrpel Karol v roku 1330 v boji proti valašskému vojvodovi Basarabovi, ktorý, napriek tomu, že bol uhorským lénnikom, vypovedal poslušnosť kráľovi. Uhorské vojsko utrpelo veľkú porážku a samotný Karol bezmála prišiel o život.

V poslednej kapitole sa autorka pokúša zodpovedať otázku, ako môžeme hodnotiť Karola I. a jeho vládu. Zaoberá sa pritom aj známym višegrádskeým atentátom z roku 1330, ktorý zohráva dôležitú úlohu v hodnotení osoby Karola I. Felicián Zach sa pokúsil zavraždiť kráľa a jeho celú rodinu tak, že zaútočil na nich, keď obedovali. Mali obrovské šťastie, že všetci prežili, „iba“ kráľovná prišla o štyri prsty. Kráľovu pomstu môžeme právom pokladať (a pokladali ju už aj v stredoveku) za neobyčajne krutú, keďže sa neuspokojil so smrťou samotného Feliciána, ale dal vyvraždiť aj jeho celú rodinu až do tretieho pokolenia a vzdialenejších príbuzných odsúdil na večné otroctvo. Feliciánovu dcéru Kláru, ktorá bola dvornou dámou kráľovnej, dal zmrzačiť, a tak ju vodili po krajine, kým nezomrela. Autorka uznáva, že takýto čin sa ťažko obhajuje, avšak na Karolovu obranu uvádza, že Felicián Zach nebol prvým atentátnikom a Karola sa pokúsili zavraždiť už viackrát, preto chcel navždy skončiť s podobnými pokusmi. Napriek tejto tmavej chmáre už aj súčasníci hodnotili Karolovu vládu veľmi pozitívne. Historiografia 19. a 20. storočia zdieľala tento názor a to pretrváva dodnes. Podľa autor-

ky nie je správne chápať Karola ako reformného politika a „moderného finančníka“, no jeho panovnícky „výkon“ pokladá za impozantný aj vtedy, ak ho budeme hodnotiť podľa mierky jeho vlastnej doby.

Po záverečnej kapitole nasleduje zoznam použitých skratiek a zoznam prameňov a literatúry. Monografia obsahuje aj rozsiahly poznámkový aparát.

Enikő Csukovitsová svojím dielom významne obohatila výskum anjouovského obdobia uhorských dejín. Svojou interpretáciou pritom nemálo modifikovala obraz Karola I., ktorý vytvorila doterajšia historiografia. Veľmi pozitívne hodnotíme aj skutočnosť, že dielo maďarskej historičky vyšlo v slovenčine. Autorkiným cieľom bolo vyjsť v ústrety aj zahraničnému čitateľovi, a to sa jej podarilo širokým vymedzením historického kontextu a postupným vovádzaním do problematiky. Jediné, čo nám v monografii chýbalo, boli mapy, a to predovšetkým v prvej kapitole a v tej časti piatej kapitoly, ktorá sa zaoberá dŕžavami oligarchov. Keďže maďarský originál publikácie nemáme k dispozícii, úroveň prekladu sa ťažko hodnotí. Vytkli by sme mu však nejednotné písanie mien v texte. Prekladateľka ponechala väčšinu priezvisk v maďarskom origináli (napr. *Széchenyi*, *Kőszeghy*), niektoré však uvádza v slovenskej forme (*Čák*, *Mikč*), pričom nie je jasné, podľa čoho sa rozhodla pre slovenský alebo maďarský ekvivalent. Nepresnosti sme našli aj v odbornej terminológii. Autorka napríklad píše o bytomskom kniežati (s. 117), pričom jeho titul by mal byť vojvoda. Predpokladáme, že sa jedná o prekladateľskú chybu (maď. *herceg* = vojvoda, *fejedelem* = knieža). Celkovo však publikáciu môžeme hodnotiť jednoznačne pozitívne a dúfame, že poslúži ako nasledovaniahodný príklad „dobrej praxe“ a práce maďarských a slovenských historikov sa budú vzájomne stále častejšie prekladať.

Laura Szegfűová
Filozofická fakulta UK, Bratislava

SORBY, Karol ml. *DEJINY IRACKEJ MONARCHIE (1918 – 1941)*. Bratislava: Slovak Academic Press, s.r.o., 2017, 339 s. ISBN 9788089607549.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.3.10>

V minulom roku sme si pripomenuli sté výročie konca prvej svetovej vojny. Veľká vojna, ako ju súdobí historici nazývali, sa rozhorela predovšetkým v Európe, ale niektoré jej ohniská sa rozhoreli aj na ďalších kontinentoch. Významnou oblasťou, ktorej sa malo týkať povojnové, „nové“ usporiadanie sveta bol Blízky východ. Predovšetkým tie oblasti, ktoré boli ešte v roku 1918 formálne súčasťou Osmanskej ríše.

Prenikanie Európanov a európskych spoločensko-politických koncepcií na Blízky východ, prvá svetová vojna, rozpad Osmanskej ríše, rast sionizmu – to všetko, ako aj ďalšie faktory pomáhali formovať a oživovať politické uvedomenie Arabov. Tieto – väčšinou vonkajšie faktory – sa dostali do konfrontácie s latentnou hrdosťou Arabov na ich historické, islamské dedičstvo. Fakt, že na konci prvej svetovej vojny sa väčšia časť arabského sveta dostala pod nejakú formu európskej kolonizácie, len prehlboval protirečenia a zdôrazňoval prvky odcudzenia a separácie. Britmi iniciované arabské povstanie proti Turkom, známe ako „Veľká arabská revolúcia“, ktoré vypuklo v roku 1916,